

სალომე აბულაძე¹

უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობა, როგორც პატიმრების რეაბილიტაციის საშუალება: საქართველოს შემთხვევის ანალიზი

აბსტრაქტი

უმაღლესი განათლება მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ადამიანის განვითარებაში და ზრდის მისი დასაქმების შესაძლებლობას. განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს პატიმრების უმაღლესი განათლების მიღების შესაძლებლობით უზრუნველყოფა, რამდენადაც ისინი ერთ-ერთ ყველაზე მონყვლად ჯგუფს წარმოადგენენ და მათ რეაბილიტაციას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რათა თავიდან იქნას აცილებული რეციდივიზმი, წახალისდეს მათი სრული რესოციალიზაცია და გაძლიერდეს დასაქმების შანსები. წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს შეისწავლოს ქართული კანონმდებლობის შესაბამისობა პატიმრების უმაღლესი განათლების მიღების უფლების საერთაშორისო სამართლებრივ სტანდარტებთან, აგრეთვე, გაანალიზოს ამ კუთხით საქართველოს ციხეებში არსებული პრაქტიკა და გამოწვევები. თვისებრივი კვლევის, ასევე, წამყვანი საერთაშორისო და ადგილობრივი ორგანიზაციების ანგარიშებზე დაყრდნობით, კვლევა გამოკვეთს, რომ მსჯავრდებულთა უმაღლესი განათლებაზე ხელმისაწვდომობა არსებით საჭიროებს წარმოადგენს საქართველოში. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო საკანონმდებლო დონეზე არეგულირებს უმაღლესი განათლების უზრუნველყოფის ზოგიერთ ასპექტს, მისი ხელმისაწვდომობა ვრცელდება მხოლოდ გარკვეული ტიპის დაწესებულებებში განთავსებულ პატიმრებზე. უფრო მეტიც, მცირეა უმაღლესი საგანმანათლებლო პროგრამებში ჩართულ პატიმართა რაოდენობა, რაც პრაქტიკული მექანიზმების არაუფექტურობაზე მიუთითებს. კვლევა, ასევე, ცხადყოფს, რომ სახელმწიფოს მიერ უმაღლესი განათლებისთვის გამოყოფილ ბიუჯეტთან შედარებით პატიმართა განათლებისთვის გამოყოფილი სახსრები არსებითად მწირია, რაც არასაკმარისია ხარისხიანი საგანმანათლებლო პროგრამების განსახორციელებლად. კვლევის შედეგად გაანალიზდა ეროვნული საკანონმდებლო ბაზა საერთაშორისო სტანდარტებისა და ვალდებულებების პერსპექტივიდან, რაც მიზნად ისახავდა სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში მოთავსებული პატიმრებისთვის განათლების ხელმისაწვდომობის მნიშვნელობის გამოკვეთას.

საკვანძო სიტყვები: უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობა, რეაბილიტაცია, მსჯავრდებულები, ციხეები, საქართველო.

შესავალი

განათლების უფლება ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი უფლებაა, რომლის რეალიზებაც უზრუნველყოფს არა მხოლოდ ინდივიდის, არამედ მთელი საზოგადოების პიროვნული და პროფესიული შესაძლებლობების განვითარებას. ის აუმჯობესებს სოციალურ უნარებს და საზოგადოების წევრებს ეხმარება ერთმანეთთან კომუნიკაციაში. ადამიანის მიერ სათანადო განათლების მიღება საზოგადოებაში ღირსეული ადგილის დაკმვიდრებას უკავშირდება. რაც უფრო მაღალია მთლიანად საზოგადოების განათლების დონე, მით უკეთესია მისი თითოეული წევრის კეთილდღეობა; თუმცა, საკმარისი არ არის მხოლოდ ეროვნული კანონმდებლობის ფარგლებში განათლების უფლების გარანტირება, არამედ, მნიშვნელოვანია მისი პრაქტიკული რეალიზება და საზოგადოების ყველა წევრისთვის მასზე წვდომის

¹ სტატია მომზადდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ევროპული კვლევების ინსტიტუტის ინგლისურენოვანი ადამიანის უფლებებსა და დემოკრატიზაციაში რეგიონული სამაგისტრო პროგრამის ფარგლებში დაცული სამაგისტრო ნაშრომის საფუძველზე ნინო ლაპიაშვილის ხელმძღვანელობით, ელექტრონული ფოსტა: salome.abuladze.97@gmail.com

უზრუნველყოფა. ამავდროულად, მოქალაქეებს უნდა ჰქონდეთ თანაბარი შესაძლებლობები, მიიღონ მათი სურვილებისა და შესაძლებლობების შესაბამისი განათლება (Akbar 1952, 89; Jenks 1946, 40-41).

როტმანი აღნიშნავს, რომ პატიმრობას თავისთავად სარეაბილიტაციო, გამოსასწორებელი მიზანი აქვს. ამასთანავე, ის ეხმარება პატიმრებს საკუთარი თავის აღმოჩენის და სოციალური პასუხისმგებლობის გაძლიერების პროცესში, რაც, საბოლოოდ, ავალდებულებს ხელისუფლებას იზრუნოს მსჯავრდებულთა კეთილდღეობაზე და მინიმუმამდე დაიყვანოს პატიმრობის არასასურველი გვერდითი მოვლენები (Rotman 1986, 1025-1029; 1034-1035). თუ პატიმრები უზრუნველყოფილნი არ იქნებიან რეაბილიტაციის შესაძლებლობებით, დანაშაულის შემცირების მიზანი ვერ იქნება მიღწეული, რადგან ისინი ვერ შეძლებენ საკუთარი თავის უზრუნველყოფას და დანაშაულის ხელახლა ჩადენის თავიდან არიდებას (*Ibid.* 1061). განათლების უფლება მიჩნეულია რეაბილიტაციის შესაძლებლობად (*Ibid.* 1057). რამდენიმე კვლევამ აჩვენა, რომ ციხის განათლება აუმჯობესებს პატიმართა საცხოვრებელ პირობებს სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში და ამცირებს რეციდივს; თუმცა, მსჯავრდებულთა განათლების ზოგადი დონე უფრო დაბალია, ვიდრე დანარჩენი საზოგადოების (Hetland et al. 2007, 146).

ევროპული ციხის წესების 28-ე მუხლის პირველი პუნქტი ხაზს უსვამს ციხეებში განათლების აუცილებლობაზე და აღნიშნავს, რომ ყველა ციხე უნდა ცდილობდეს თითოეული პატიმრის უზრუნველყოფას ისეთ საგანმანათლებლო პროგრამებზე წვდომით, რომლებიც მაქსიმალურად ყოვლისმომცველია და აკმაყოფილებს მათ ინდივიდუალურ საჭიროებებს. ამ მუხლის კომენტარი გამოკვეთს ახალგაზრდა პატიმრებისთვის საგანმანათლებლო შესაძლებლობების მოწყობის მნიშვნელობას (CoE 2006, 57).

ციხიდან გათავისუფლების შემდეგ პატიმრებს სხვადასხვა გამონვევასთან გამკლავება უწევთ. მთავარ გამონვევას დასაქმების საკითხი წარმოადგენს (Nally et al. 2014, 17). როგორც წესი, ყოფილ პატიმრებს უჭირთ სამუშაოს მოძიება, სტიგმატიზაციის გამო. აგრეთვე, გარკვეული პერიოდის განმავლობაში მათ აქვთ ნასამართლობის სტატუსი, რა დროსაც, საქართველოს შემთხვევაში, აკრძალულია საჯარო სამსახურში მუშაობა. ამას გარდა, არც კერძო სექტორია მთლად ღია ყოფილი პატიმრებისთვის, რაც ნიშნავს, რომ მათ ფინანსების ალტერნატიული წყაროების მოძიება უწევთ, რამაც შეიძლება ისინი განმეორებითი დანაშაულის ჩადენამდე მიიყვანოს (Case and Fasenfest 2004, 25).

მაშინ, როდესაც ევროპული ქვეყნების უმეტესობა პატიმართა განათლებაზე ხელმისაწვდომობას უზრუნველყოფს, საქართველო კვლავ მნიშვნელოვანი გამონვევების წინაშე რჩება. მიუხედავად იმისა, რომ უმაღლესი განათლების მიღება ინდივიდის ნებასა და არჩევანზეა დამოკიდებული, საქართველოს მთავრობამ უნდა გადადგას უფრო აქტიური ნაბიჯები ამ პროცესში პატიმართა დინამიური ჩართულობის წახალისებისა და წერილობითი ნორმების პრაქტიკული რეალიზებისათვის.

2017 წელს საქართველოს პატიმრობის კოდექსის 1151-ე მუხლში განხორციელდა ცვლილება, რომლის თანახმადაც, გათავისუფლებისთვის მომზადების და დაბალი რისკის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში, ასევე, არასრულწლოვანთა სარეაბილიტაციო დაწესებულებაში განთავსებულ მსჯავრდებულებებს მიეცათ განათლების მიღების უფლება აკადემიური უმაღლესი განათლების პირველ საფეხურზე (ბაკალავრიატი). მოგვიანებით, 2019 წლის პირველი ნოემბრის ცვლილების შედეგად, მაგისტრატურის საფეხურიც გახდა ხელმისაწვდომი გათავისუფლებისთვის მომზადების და დაბალი რისკის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში მყოფი მსჯავრდებულებისთვის. მიუხედავად განხორციელებული პოზიტიური ცვლილებებისა, აღნიშნული ვრცელდება პატიმართა მხოლოდ განსაზღვრულ ჯგუფზე, მაშინ, როდესაც კონსტიტუციის 27-ე მუხლი ყველასთვის უზრუნველყოფს განათლების მიღების და მისი ფორმის არჩევანის თავისუფლებას.

წინამდებარე სტატია გამოკვეთს შემდეგს – მიუხედავად იმისა, რომ ყველა იმსახურებს და აქვს უმაღლესი განათლებაზე ხელმისაწვდომის უფლება, პატიმრების უმაღლესი განათლებას არანაკლები ყურადღება უნდა დაეთმოს სახელმწიფოს მხრიდან, რამდენადაც ისინი წარმოადგენენ მოწყვლად ჯგუფს და უმაღლესი განათლებაზე წვდომამ, დასაქმების შესაძლებლობების გაზრდის გზით, შესაძლოა, გაზარდოს მათი რეაბილიტაციის შანსები.

1. შინაარსობრივი და თეორიული მხარე

განათლების უფლება ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი უფლება და მთავარი ინსტრუმენტი საზოგადოების განვითარებისათვის. მნიშვნელოვანია მისი საკანონმდებლო დონეზე გარანტირებასთან ერთად,

პრაქტიკაში რეალიზება და საზოგადოების ყველა წევრისთვის მისი ხელმისაწვდომობა (Akbar 1952, 89; Jenks 1946, 40–41). ინდივიდებს მათი შესაძლებლობების შესაბამისი, საუკეთესო განათლების მიღების საშუალება უნდა მიეცეთ (Akbar 1952, 92–93).

სიტყვა რეაბილიტაცია დაკავშირებულია პატიმართა წახალისების გზით მათი მდგომარეობის გაუმჯობესებასთან, რათა დაუბრუნდნენ თავდაპირველ ცხოვრებას, რომელშიც ისინი ნასამართლობის სტატუსის გარეშე იმყოფებოდნენ. განათლების უფლება რეაბილიტაციის საშუალებად განიხილება (Rotman 1986, 1057). ვაკა (2004) აღნიშნავს, რომ ციხის სათანადო განათლება აუმჯობესებს პატიმართა დამოკიდებულებას ცხოვრების, დასაქმების გაზრდილი შანსების და ციხის გარემოსადმი, ასევე, დადებით გავლენას ახდენს პატიმართა ფსიქოლოგიურ მდგომარეობაზე და ამცირებს დანაშაულის განმეორებით ჩადენის შემთხვევებს (297–299).

ლის მოსაზრებით, რაც უფრო მაღალია მიღებული განათლების საფეხური, მით უკეთესი შეიძლება იყოს პიროვნების მდგომარეობა (Lee 2013, 2). განათლება პატიმრებს აძლევს იმის რწმენას, რომ ისინი კვლავ საზოგადოების წევრები არიან და სჯერათ, რომ მათ აქვთ საზოგადოებაში რესოციალიზაციის და ახალი ცხოვრების დანყების შანსები.

1.1. განათლების უფლების ფილოსოფია

განათლების ფილოსოფიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ამერიკელმა ფილოსოფოსმა, ფსიქოლოგმა და განათლების სპეციალისტმა ჯონ დიუიმ. დიუიმ შემოგვთავაზა ტერმინი „ინსტრუმენტალიზმი“, რამდენადაც იგი ცოდნას ადამიანის არსებობის საფუძვლად თვლიდა და მიაჩნდა, რომ სწორედ, მისი საშუალებით შეიძლებოდა გადაჭრილიყო ცხოვრებისეული გამოწვევები (Dewey 2001, 10–11). დიუის აზრით, ფიზიოლოგიური ცხოვრებისთვის რა მნიშვნელობაც აქვს კვებას და რეპროდუქციას, მსგავსი დანიშნულებისაა განათლება სოციალური ცხოვრებისთვის (*Ibid.* 13). განათლება კომუნიკაციის მეშვეობით ვრცელდება (*Ibid.*). გამოცდილებების გაზიარებისა და განათლების გავრცელების გზით კომუნიკაციის ორივე მხარე აღიქმება როგორც ერთი მთლიანობა (*Ibid.* 14). ამ ყველაფერში დიუი ახალგაზრდებსა და მოზარდებს შორის ხედავს მსგავსებას. როდესაც საზოგადოება წარმართავს ახალგაზრდის საქმიანობას, ის, ასევე, განსაზღვრავს მის მომავალს, რამდენადაც ახალგაზრდა მალე გახდება ამ საზოგადოების სრულფასოვანი წევრი. საზოგადოება, რომელიც ხასიათდება თავისუფალი და თანასწორი ურთიერთობებით და სადაც პროგრესს, განვითარებას და განათლებას დიდი მნიშვნელობა აქვს – დემოკრატიულია. (*Ibid.* 105). საზოგადოება იმდენად დემოკრატიულია, რამდენად სათანადო პირობებსაც ქმნის თავისი თითოეული წევრისთვის, რომ თანაბრად ისარგებლოს საზოგადოებრივი სიკეთით. მხოლოდ განათლების საშუალებით არის შესაძლებელი ინოვაციების გავრცელება, თითოეულ ინდივიდში პირადი ინიციატივებისა და ადაპტაციის უნარების განვითარება. ადამიანის ცხოვრების ინდივიდუალურობა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი თავის თავს საკუთარი ნებით ქმნის, რაც შეიძლება მიღწეულ იქნას განათლებით, რომლის უზრუნველყოფაც სახელმწიფოს ფუნქციას წარმოადგენს (*Ibid.* 100–105). განათლება არ ცვლის მხოლოდ იმას, რაც ვიცით; ის ჩვენს რწმენებს, მიდრეკილებებს და ჩვევებსაც ცვლის (Stoller and Kramer 2018, 6).

ციხეში პატიმრებს შეზღუდული აქვთ სხვადასხვა, მათ შორის, ხმის მიცემის, თავისუფლების თუ სხვა სახის უფლებები (*Ibid.*). ვორჰაუსის მოსაზრებით, პატიმრების განათლებით უზრუნველყოფისთვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან არგუმენტს წარმოადგენს პირადი, სოციალური ან ეკონომიკური სიკეთის, მაგალითად, დასაქმების პერსპექტივების ან საზოგადოებაში რეინტეგრაციის შესაძლებლობის ხელშეწყობა (*Ibid.*). მეორე მხრივ, ვორჰაუსი აღიარებს, რომ ციხეში განათლების მიღების უფლების მნიშვნელობის მტკიცე დასაბუთების არარსებობა სავარაუდო მიზეზთაგანია, რის გამოც ეს უფლება პრაქტიკაში მყარად რეალიზებული არ არის, და ასკვნის, რომ ამ კუთხით ყოვლისმომცველი კვლევებია საჭირო ყველა ორგანიზაციის აღმოსაფხვრელად (*Ibid.* 172).

2. განათლების უფლების სამართლებრივი რეგულირება

იმაზე მსჯელობისას, დაცულია თუ არა პატიმართა უმაღლესი განათლების უფლება საქართველოში, მნიშვნელოვანია განისაზღვროს, აკისრებს თუ არა სამართლებრივი წყაროები სახელმწიფო ორგანოებს ამ კუთხით გარკვეული ნაბიჯების გადადგმის ვალდებულებას. ასეთი რეგულაციების გარეშე ხელისუფლების ქმედებების შეფასება აზრს მოკლებულია.

2. 1. საერთაშორისო სამართლებრივი საფუძვლები

უმთავრეს საერთაშორისო სამართლებრივ რეგულაციას ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 26-ე მუხლი წარმოადგენს. საქართველო გაეროს წევრი 1992 წელს გახდა. ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტი (ICESCR) განათლების უფლების კიდევ ერთ მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს, რომელიც აყალიბებს სამართლებრივ მექანიზმს, თუ როგორ უნდა იქნას დაცული და უზრუნველყოფილი აღნიშნული უფლება წევრი სახელმწიფოების მხრიდან. პაქტის მე-13 მუხლი ყველა ადამიანის განათლების უფლებას ადგენს. უმაღლესი განათლება ყველა-სთვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს; პარალელურად, იგი მონაწილე სახელმწიფოებისგან მოითხოვს ეტაპობრივად დანერგონ უფასო უმაღლესი განათლების პროგრამები (UN 1966a). სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტი, ასევე, ითვალისწინებს განათლების უფლებას მე-18 მუხლში, თუმცა, ის მშობლების ან სხვა კანონიერი წარმომადგენლებისთვის მათი შვილების რელიგიური და მორალური განათლების საკუთარი რწმენის შესაბამისად მიცემის ავტონომიას უზრუნველყოფს (UN 1966b), რაც ნიშნავს, რომ სახელმწიფო ვალდებულია არ ჩაერიოს მშობლების/კანონიერი წარმომადგენლების არჩევანის თავისუფლებაში, როდესაც შვილების რელიგიური/მორალური განათლების მათ რწმენასთან შესაბამისობის საკითხს წყვეტენ.

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების კომიტეტის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საქმიანობაა ICESCR-ში გარანტირებული უფლებების შესახებ შექმნილი კომენტარები, რომლებიც თითოეული მუხლის კომიტეტისეულ ანალიზს შეიცავს. მათი საშუალებით, წევრ სახელმწიფოებს უკეთ შეუძლიათ შეასრულონ პაქტით ნაკისრი ვალდებულებები (UN 2020b). მესამე გენერალურ კომენტარში კომიტეტი აღნიშნავს, რომ ტერმინში „ხელმისაწვდომი რესურსების მაქსიმუმი“ იგულისხმება არა მხოლოდ შიდა სახელმწიფოებრივი ფინანსური რესურსები, არამედ საერთაშორისო რესურსებიც, რომელთა მიიღებაც სახელმწიფოთაშორისი თანამშრომლობისა და მხარდაჭერის ფარგლებშია შესაძლებელი (para. 13) (OHCHR, n.d. 1990, 1-4).

მე-13 გენერალურ კომენტარში კომიტეტი ხაზს უსვამს განათლების გადამწყვეტ როლზე და მას ძალაუფლების მიმნიჭებელ უფლებად მოიხსენიებს (para. 1). განათლება ერთ-ერთი მომგებიანი რამაა, რომელზედაც სახელმწიფოს ხარჯების გაღება შეუძლია (*Ibid.*). კომენტარი ხაზს უსვამს განათლების უფლების ოთხ ძირითად მახასიათებელს, რომელთა დაკმაყოფილებაც წევრი სახელმწიფოს მხრიდან ამ უფლების სრულყოფილ რეალიზებაზე მიუთითებს. პირველი და ძირითადი მოთხოვნა ქვეყნის მასშტაბით მოქმედი საგანმანათლებლო პროგრამებისა და დაწესებულებების არსებობას უკავშირდება. მეორე კრიტერიუმია ხელმისაწვდომობა, რომელიც მოითხოვს, რომ ყველა საგანმანათლებლო დაწესებულება იყოს არადისკრიმინაციული, ფიზიკურად და ეკონომიკურად ხელმისაწვდომი. არადისკრიმინაციულობა ყველაზე მონყვლადი ჯგუფებისთვის ხელმისაწვდომ საგანმანათლებლო ინსტრუმენტებს გულისხმობს, სტუდენტების ყოველგვარი დიფერენცირების გარეშე. ფიზიკური ხელმისაწვდომობა დაკავშირებულია უშუალოდ როგორც ფიზიკურ ხელმისაწვდომობასთან, მაგალითად, სასწავლო დაწესებულებების შესაბამის მდებარეობასთან, ასევე, დისტანციურ – ელექტრონულ სწავლებასთან. ეკონომიკური ხელმისაწვდომობა ნიშნავს ხელმისაწვდომ ფასებს. მესამე ფაქტორი მისაღებობაა, რომელიც დაკავშირებულია სასწავლო პროცესის შინაარსთან. ხოლო, საბოლოო პირობა არის ადაპტირებულობა. განათლება უნდა იყოს ცოცხალი მექანიზმი, რომელიც საზოგადოებასთან ერთად გავითარდება და თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისი იქნება (OHCHR, n.d. 1999b, 2-3).

კომენტარის 46-ე პუნქტში, კომიტეტი ხაზს უსვამს მონაწილე სახელმწიფოების სამ ძირითად ვალდებულებას: პატივი სცენ, დაიცვან და სრულყოთ განათლების უფლება, მგავსად სხვა უფლებებისა. პირველი ვალდებულება გულისხმობს ყველა არსებული საშუალების გამოყენებას განათლების უფლების რეალიზებისთვის. მეორე კრიტერიუმი მონაწილე სახელმწიფოებისგან მოელის მესამე პირობის მხრიდან ამ უფლებაში ყოველგვარი ჩარევის აღკვეთას. ხოლო განათლების უფლების სრულყოფა სახელმწიფოებისგან მოითხოვს ყველა პოზიტიური ზომის მიღებას, რომელიც საშუალებას მისცემს და დაეხმარება ინდივიდს ამ უფლებით სარგებლობაში. (OHCHR, n.d. 1999b, 10-11).

ზემოაღნიშნული კრიტერიუმების დაცვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში განთავსებულ პირებთან მიმართებაში (UN 2009, para. 10). ადამიანის ღირსება, რომელიც ყველა უფლების საფუძველია, სასჯელაღსრულების ორგანოებს ავალდებულებს, პატივი სცენ ინდივიდის როგორც არსებულ, ასევე, პოტენციურ უნარებს (para. 18). საგანმანათლებლო შესაძლებლობების შეთავაზება არ შეიძლება ისე იქნას გაგებული, თითქოს, აღნიშნული პატიმრობით გამო-

წვეული ზიანის კომპენსირებას ისახავს მიზნად. იგი პატიმრებისთვის იმ პოტენციალის შეთავაზებას ემსახურება, რომელიც მანამდე არ ჰქონიათ და როგორც მათი, აგრეთვე მთელი საზოგადოების ინტერესების შესაბამისია (para. 20).

ზოგიერთი ქვეყანა, მაგალითად, პერუ, გვატემალა, ალჟირი, მავრიკი, პოლონეთი, დომინიკის რესპუბლიკა, ტუნისი, საგანმანათლებლო აქტივობებში ჩართული პატიმრებისთვის გირაოს, პირობით მსჯავრის გამოყენების ან სასჯელის ვადის შემცირების შესაძლებლობას ითვალისწინებს. აგრეთვე, საჯარო და არასამთავრობო სექტორის, სამოქალაქო საზოგადოების, სასჯელაღსრულების სტრუქტურების აქტიური ჩართულობა ამ კუთხით ბევრად უფრო პროდუქტიული იქნება პრაქტიკის გაუმჯობესების მიზნით (para. 65). გარდა ამისა, უმჯობესია თუ პატიმრების განათლების უფლება კონსტიტუციის და სხვა ეროვნული რეგულაციების დონეზე გაინერგება; აგრეთვე, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ადეკვატური რესურსები გამოიყოფა მათი განათლებისთვის (UN 2009, 24-25).

2.2. რეგიონული სტანდარტები

ისტორიული ნაბიჯი გადაიდგა 1948 წელს, როდესაც მიღებულ იქნა ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, რომელმაც აღიარა ადამიანის უფლებების უნივერსალური ბუნება და ხელშეუხებლობა. ამას მალევე, 1950 წელს, მოჰყვა ევროპის საბჭოს მზადყოფნა, მხარი დაეჭირა ადამიანის უფლებებისთვის და მიეღო ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია. მისი ხელმომწერი სახელმწიფოები გარანტიას იძლევიან, რომ ძირითადი უფლებები უზრუნველყოფილი იქნება მოქალაქეებისა და მათი იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ყველა პირისთვის. 1952 წელს მიღებულ იქნა პირველი დამატებითი ოქმი, რომელიც განამტკიცებს ყველა ადამიანის განათლების უფლებას (CoE 1952, 3). აღნიშნული ოქმი საქართველოსთვის ძალაში 2002 წლის შვიდ ივნისს შევიდა (CoE 2020).

საქართველო ევროპის სოციალური ქარტიის ხელმომწერი 2000 წელს გახდა, ხოლო მისი რატიფიცირება 2005 წლის 22 აგვისტოს მოახდინა. თუმცა, ქვეყანამ მხოლოდ ქარტიის მე-7 მუხლის ფარგლებში აიღო ვალდებულება და მზადყოფნა გამოთქვა, მიიღოს ყველა აუცილებელი ზომა იმისათვის, რომ ბავშვებს და ახალგაზრდებს ჰქონდეთ განათლება, რომელიც მათ სჭირდებათ და ამ მიზნის მისაღწევად შექმნას ან შეინარჩუნოს სათანადო დაწესებულებები და სერვისები (CoE 1996).

ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა მიიღო რეკომენდაცია ციხის განათლების შესახებ, რომლის პრეამბულაშიც განათლების უფლება ფუნდამენტურ უფლებადაა აღიარებული, რომელიც მნიშვნელოვანია საზოგადოებისა და თავად ინდივიდის განვითარებისთვის (CoE 1989, 1). ევროპული ციხის წესები 1987 წლის 12 თებერვალს მიღებულ იქნა ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ და ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპი (6) არის ის, რომ ყველა საპატიმრო ხელს უნდა უწყობდეს თავისუფლებადაღკვეთილი პირების საზოგადოებაში რეინტეგრაციას. ერთი მხრივ, 28(1) პუნქტი ხაზს უსვამს ყველა პატიმრის საგანმანათლებლო რესურსებით უზრუნველყოფის საჭიროებას, მათი მიზნებისა და სპეციალური საჭიროებების გათვალისწინებით; მეორე მხრივ, 28(3) პუნქტი ცალსახად გამოკვეთს ახალგაზრდა პატიმრების განათლების მნიშვნელობას. უფრო მეტიც, განათლება ციხეში იმგვარად უნდა იყოს მოწყობილი, რომ მისი გაგრძელება გათავისუფლების შემდგომაც დაუბრკოლებლად განხორციელდეს 28(7) (CoE 2006).

უმაღლესი განათლების სტანდარტების გასაუმჯობესებლად განხორციელებულ შემდეგ მიღწევას ბოლონიის დეკლარაცია წარმოადნეს, რომელიც 29 ევროპული ქვეყნის განათლების მინისტრის მიერ იქნა ხელმწიფილი 1999 წლის 19 ივნისს. მისი მიზანი იყო საერთო ევროპული უმაღლესი განათლების სივრცის (EHEA) შექმნა. ამჟამად, EHEA აერთიანებს 48 წევრ სახელმწიფოს. განვრვიანების წინაპირობაა ეროვნული უმაღლესი განათლების სისტემაში გარკვეული ცვლილებების განხორციელების სურვილი, რომელიც შესაბამისობაში იქნება ბოლონიის პროცესის მისწრაფებებთან (EHEA 2020a). საქართველო ბოლონიის პროცესის მონაწილე 2005 წელს გახდა (EHEA 2020b). მან შეიმუშავა ბოლონიის პროცესის განხორციელების ძირითადი მიმართულებები და სამოქმედო გეგმა 2010 წლისთვის, რომელმაც მიმოიხილა არსებული გამოწვევები, ძლიერი, სუსტი მხარეები, შესაძლებლობები, პრიორიტეტული მიმართულებები და უმაღლესი განათლების სისტემის დანერგვისა და განვითარების სამოქმედო გეგმა (Eurasia Foundation 2005, 4). თუმცა, ბოლონიის დეკლარაცია არ შეეხება უმაღლესი განათლების სისტემის პენიტენციურ დაწესებულებებში დანერგვას.

ევროპასა და საქართველოს შორის არსებული ასოცირების ხელშეკრულება, რომელიც ძალაში 2016 წლის პირველ ივლისს შევიდა, სპეციალურ თავს უთმობს უმაღლესი საგანმანათლებლო სისტემის გაუმჯობესების მოთხოვნას. შეთანხმების საფუძველზე, საქართველომ პასუხისმგებლობა აიღო დამოუკიდებელი, მიუკერძოებელი საგანმანათლებლო დაწესებულებების შექმნაზე, რომელიც უმაღლესი ხარისხის განათლებასა და ახალგაზრდების განვითარებაზე იქნება ორიენტირებული; ასევე, სტუდენტების დასაქმების გაზრდის კუთხით განათლების სექტორსა და შრომის ბაზარს შორის თანამშრომლობის განვითარებაზე; ყურადღება დაეთმობა ასევე, „ცხოვრების მანძილზე სწავლას“, რაც კარიერული ზრდისა და სამუშაოს უსაფრთხოების მთავარი ასპექტია და საზოგადოების წევრებს საჯარო ცხოვრებაში აქტიური წვლილის შეტანის საშუალებას აძლევს. რეგულირების სფეროში ხვდება უმაღლესი განათლების სფეროში თანამშრომლობის გაძლიერება, რომელიც მრავალფეროვანი გაცვლითი პროგრამების დანერგვას ისახავს მიზნად. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ასოცირების შეთანხმების არც ერთი პუნქტი არ შეეხება პატიმართა უმაღლესი განათლების საკითხს (Association Agenda 2017–2020, 55). იმავდროულად, 2014–2016 წლების ასოცირების სამოქმედო გეგმის 37-ე პუნქტის თანახმად, საქართველო მიზნად ისახავს სისხლის სამართლის სფეროში რეაბილიტაციისა და რესოციალიზაციის პოლიტიკის განხორციელებას, არასაპატიმრო სასჯელის, საზოგადოებრივი შრომის, პირობითი მსჯავრის, პირობით ვადამდე გათავისუფლების, განრიდების და მედიაციის გამოყენების გზით. უფრო მეტიც, ის მიზნად ისახავს ეფექტური სარეაბილიტაციო და რესოციალიზაციის პროგრამების დანერგვას და საგანმანათლებლო პროგრამებში ჩართულ პატიმართა რაოდენობის გაზრდას (Government of Georgia 2015). გარდა ამისა, 2017–2020 წლების ასოციაციის სამოქმედო გეგმა ხაზს უსვამს სახელმწიფოს მიერ სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში სარეაბილიტაციო და რესოციალიზაციის პროგრამების რეალიზაციის ვალდებულებას, რათა მოხდეს დანაშაულის განმეორებით ჩადენის პრევენცია და უზრუნველყოს ბალანსი საზოგადოებრივ წესრიგს, უსაფრთხოებასა და ადამიანის უფლებებს შორის (Association Agenda 2017–2020, 15).

3. პატიმართა უმაღლესი განათლების შესახებ საქართველოს საკანონმდებლო პოლიტიკა და სტატისტიკური მონაცემები

საქართველოს კონსტიტუციის თანახმად, ყველას აქვს განათლების მიღებისა და მისი ფორმის არჩევის უფლება. უმაღლესი განათლების შესახებ კანონის 43-ე მუხლი განსაზღვრავს სტუდენტების უფლებებს, მათ შორის, მათთვის სასურველი საგანმანათლებლო პროგრამის არჩევის უფლებას. აღნიშნული საკანონმდებლო აქტი იძლევა შესაძლებლობას, რომ პატიმარი იყოს სტუდენტი. გარდა ამისა, პატიმრობის კოდექსი უმაღლეს განათლებას რესოციალიზაციის საშუალებად მოიხსენიებს (Parliament of Georgia 2019). აღნიშნული კოდექსი მსჯავრდებულებს, რომლებიც იმყოფებიან გათავისუფლებისთვის მომზადების და დაბალი რისკის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში, 2017 წლის ცვლილების შედეგად, უფლებას აძლევს ისწავლოს ბაკალავრიატის საფეხურზე, ხოლო 2019 წლის რეგულაციით – ხელმისაწვდომი გახდა მაგისტრატურის საფეხურიც. ასევე, უმაღლესი განათლების პირველი საფეხური ხელმისაწვდომია არასრულწლოვანთა სარეაბილიტაციო დაწესებულებაში მოთავსებული მსჯავრდებულებისთვისაც. კოდექსი დამატებით განსაზღვრავს ფაკულტეტებს, რომელზე სწავლაც შესაძლებელია და ესენია: ბიზნესის ადმინისტრირება, სამართალი, ინჟინერია, სოციალური მეცნიერებები, ხელოვნება, ჰუმანიტარული მეცნიერებები და ინტერდისციპლინარული სპეციალობები.

აღსანიშნავია საქართველოს ადამიანის უფლებათა დაცვის ეროვნული სტრატეგია, რომელიც მიიწინააღმდეგებს საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი სასჯელაღსრულებისა და პრობაციის სისტემის ჩამოყალიბების, სასჯელაღსრულების და პრობაციის დაწესებულებებში პირობების გაუმჯობესების, მსჯავრდებულთა და ყოფილ მსჯავრდებულთა რესოციალიზაციის ხელშეწყობისა და შესაბამისი პროგრამების დანერგვისკენ (Parliament of Georgia 2014). სისხლის სამართლის რეფორმის უწყებათაშორისი საკოორდინაციო საბჭო მიზნად ისახავს რაც შეიძლება მეტი მსჯავრდებული ჩართოს საგანმანათლებლო პროგრამებში (Tabatadze and Qelbaqiani 2019, 5–6). აღნიშნული მიზნები გათვალისწინებული იყო ასოცირების შეთანხმების 2014-2016 წლების სამოქმედო გეგმაშიც.

საქართველოს სასჯელაღსრულების და პრობაციის, აგრეთვე, განათლების მინისტრის 2018 წლის ერთობლივი ბრძანებით გათვალისწინებულია პატიმართათვის განათლების მიწოდების წესები. ბრძანება, მისი ამოქმედებიდან 6 თვის ვადაში, საქართველოს სასჯელაღსრულების და პრობაციის სამინისტროს ავალდებულებს, შექმნას სპეციალური ელექტრონული პროგრამა მსჯავრდებულთათ-

ვის აკადემიური უმაღლესი განათლების პირველ საფეხურზე (ბაკალავრიატი) განათლების მისაღებად (Minister of Corrections 2018).

ICESCR-ის მე-13 მუხლის თანახმად უმაღლესი განათლება თანაბრად უნდა იყოს ხელმისაწვდომი ყველასთვის, რაც შესაძლოა უზრუნველყოფილი იქნას დისტანციური სწავლების საშუალებითაც კი. შესაბამისად, ეროვნული საკანონმდებლო რეგულაცია ამ პრინციპთან თანხვედრაშია, რამდენადაც ითვალისწინებს პატიმართა სწავლების უზრუნველყოფას სპეციალური ელექტრონული სისტემით.

როგორც აღინიშნა, კომიტეტი წევრი სახელმწიფოების მხრიდან განათლების უფლების პატივისცემას, მის დაცვას და სრულყოფას მოელის. ერთ-ერთი ამ კრიტერიუმის დაუკმაყოფილებლობა ქვეყნის მხრიდან ვალდებულების დარღვევაზე მიანიშნებს (OHCHR, n.d. 1999b, 10–11). ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე დგინდება, რომ საქართველოს კანონმდებლობა პატივს სცემს და იცავს პატიმართა უმაღლესი განათლების უფლებას, თუმცა, მისი სრულყოფის ვალდებულების ნაწილში, პრაქტიკა აჩვენებს, რომ არსებობს გამოწვევები. აქვე, მნიშვნელოვანია ხაზგასმით აღინიშნოს, რომ კომიტეტის განმარტებით, წევრი სახელმწიფოები ვალდებული არიან, უზრუნველყონ პაქტით გათვალისწინებული უფლებები, როდესაც ინდივიდს ან ინდივიდთა ჯგუფს, მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო და მის ხელთ არსებული საშუალებებით არ შეუძლია თავად განახორციელოს ეს უფლება (*Ibid.*). უპირველეს ყოვლისა, ეროვნული კანონმდებლობა მსჯავრდებულებს უფლებას აძლევს უმაღლესი განათლების პირველ ან მეორე საფეხურზე მიღების შესაძლებლობას, თუ ისინი მოთავსებულნი არიან წინასწარი გათავისუფლების, დაბალი რისკის ან არასრულწლოვანთა სარეაბილიტაციო დაწესებულებებში, რაც ნიშნავს იმს, რომ სხვა ტიპის პენიტენციურ დაწესებულებებში მყოფ პატიმრებს იმთავითვე ჩამორთმეული აქვთ უფლება. გარდა ამისა, პატიმართა რაოდენობა, რომლებიც ჩარიცხულნი არიან უმაღლეს სასწავლებლებში, მცირეა და წლიურად ხუთიდან ოცამდე სტუდენტს შორის მერყეობს, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ კარგად განერილი რეგულაციები პრაქტიკაში არ არის აღსრულებადი. ამასთან, შესწავლილი არ არის სტუდენტი პატიმრების მოსაზრებები, მათი აქტივობის დონე, პროფესიული გადამზადების პროგრამების მონაწილე პატიმართა გამოცდილება (მწირი, ერთფეროვანი კურსები, ბიბლიოთეკის სამუშაო გრაფიკი, მოძველებული ლიტერატურა) კი, ვარაუდის საფუძველს იძლევა, რომ არსებობს არაერთი ფაქტორი, რომელიც პატიმრებისთვის უნივერსიტეტში ჩაბარების ბარიერებს ქმნის.

კვლევისას გამოიკვეთა, რომ 2015 წელს პენიტენციურ დაწესებულებაში ფიქსირდებოდა რამდენიმე მაგისტრატურის სტუდენტი, რაც დამატებით შესწავლას საჭიროებს, რადგან, ოფიციალურად, მხოლოდ 2019 წლის საკანონმდებლო ცვლილებებით გახდა სამაგისტრო სწავლება პატიმრებისთვის ხელმისაწვდომი. სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, 2016 წელს სამი მსჯავრდებული ჩაირიცხა საბაკალავრო, ხოლო ერთი – სამაგისტრო პროგრამაზე; 2017 წელს ათი პატიმარი, მათ შორის სამი ბრალდებული სწავლობდა საბაკალავრო პროგრამაზე, ერთი – მაგისტრატურაზე; 2018 წელს ექვსმა პატიმარმა, ხოლო 2019 წელს ათმა მსჯავრდებულმა ჩააბარა წარმატებით ერთიანი ეროვნული გამოცდები, მაგრამ რამდენმა მათგანმა განაგრძო სწავლა უცნობია. რაც შეეხება ქალ პატიმრებს, აღსანიშნავია, რომ 2016 წელს მათგან არც ერთი არ ყოფილა სტუდენტი, ხოლო 2017 წელს ბაკალავრიატის საფეხურზე სწავლობდა ერთი მსჯავრდებული და ერთი ბრალდებული. ოფიციალური წყაროები მიუთითებს მხოლოდ იმ პატიმართა რაოდენობაზე, რომლებიც სტუდენტის სტატუსის მქონენი არიან, თუმცა, დამატებითი ინფორმაცია იმის თაობაზე, თუ რა შედეგით სრულდება სწავლება და იღებენ თუ არა შესაბამის ხარისხს პატიმრები, უცნობია. არასამთავრობო ორგანიზაციების კვლევებიც მიუთითებს მხოლოდ იმაზე, რომ რამდენიმე სტუდენტი პატიმარი არსებობს, თუმცა, არ იძლევა ინფორმაციას მაგალითად, სწავლების მეთოდების თაობაზე. სახალხო დამცველის ანგარიშებში არაფერია ნახსენები პატიმართა უმაღლესი განათლებაზე. აგრეთვე, დადასტურებული არ არის სპეციალური ელექტრონული პლატფორმის არსებობა, რომლის მეშვეობითაც სასწავლო პროგრამები ტარდება. იმის გათვალისწინებით, რომ საკანონმდებლო დონეზეც კი არ არის დარეგულირებული თუ რა კურსები შეიძლება შეეთავაზოთ პატიმრებს სამაგისტრო პროგრამის ფარგლებში, გაუგებარია როგორ ხორციელდება მისი პრაქტიკაში რეალიზება. აქედან გამომდინარე, არ არის სრული და ზუსტი მონაცემები ეროვნულ პენიტენციურ დაწესებულებებში საგანმანათლებლო პროგრამების ხელმისაწვდომობისა და ხარისხის თაობაზე. ამავდროულად, სახელმწიფოსგან პატიმართა განათლებაზე თანხების გამოყოფის გაურკვეველი სისტემა ართულებს ზოგადად უმაღლესი განათლებასა და ციხეებში მყოფი სტუდენტების უმაღლესი განათლებაზე გამოყოფილი რესურსების ერთმანეთთან შედარების და მიწოდებული განათლების ხარისხის შეფასების შესაძლებლობას. ასევე, არსებობს ურთიერთგამომრიცხავი მონაცემები პატიმა-

რთა უმაღლეს სასწავლებლებში ჩარიცხვის შესახებ, რაც შეიძლება იმით იყოს განპირობებული, რომ მათ ჯერ კიდევ დაკავებამდე ჰქონდათ სტუდენტის სტატუსი, რომელიც ელექტრონული ბაზაში კვლავ შენარჩუნებულია. უნივერსიტეტში სემესტრული რეგისტრაციის გაუვლელობა ავტომატურად იწვევს სტუდენტის სტატუსის შეჩერებას ხუთი წლის განმავლობაში. თუ პირი ამ ხუთი წლის განმავლობაში გათავისუფლდება, შეუძლია სწავლის გაგრძელება, მანამდე კი სტუდენტის სტატუსი ნარჩუნდება.

მსჯავრდებულთა რაოდენობა, რომლებიც უმაღლესი განათლების მიღების მსურველ პირთა პოტენციურ ჯგუფს განეკუთვნებიან (18-35 წლამდე), საკმაოდ მაღალია. მსჯავრდებულთა საერთო რაოდენობის 77 პროცენტს აქვს საშუალო განათლება, რაც საბაკალავრო პროგრამაზე ჩარიცხვის წინაპირობას წარმოადგენს, ხოლო 18,6 პროცენტს აქვს უმაღლესი განათლება (General Report of National Statistics Office of Georgia 2019, 41), რომელიც აერთიანებს როგორც ბაკალავრებს, ასევე, მაგისტრებს. შესაბამისად, მათ ნაწილს შესაძლოა, კვლავ სურდეს ამ საფეხურზე სწავლის გაგრძელება, მაგალითად, ბაკალავრს სურდეს მაგისტრის სტატუსის მოპოვება. ამავდროულად, პატიმართა უმუშევრობის დონე სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში მოხვედრამდე, სამუხაროდ, ძალიან მაღალია და მათი ოდენობა პატიმართა საერთო რაოდენობის 83,6 პროცენტს შეადგენს (*Ibid.* 41). ყველა დასახელებული მონაცემი, საბოლოო ჯამში, გამოკვეთს საქართველოში პატიმართა უმაღლესი განათლების გაუმჯობესების აუცილებლობას, რადგან მსჯავრდებულთა შორის უმუშევრობის დონე უკიდურესად მაღალია, რაც შეიძლება მათ მიერ განმეორებითი დანაშაულის ჩადენის მაპროვოცირებელი იყოს, ვინაიდან შრომის ბაზარზე უმეტესად დიპლომის მქონე პირთა ინტეგრაცია ხორციელდება. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანი და წარმატებული ცვლილებები, სწორედ, მცირე ჯგუფების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების გზით იწყება. ამავდროულად, დანაშაულის ჩადენა სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ მსჯავრდებულებმა დაკარგეს იმ წარსულის შეცვლის უფლება, რომელმაც ისინი საპატიმროებამდე მიიყვანა.

4. რეკომენდაციები

მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში საქართველომ არაერთი მნიშვნელოვანი პოზიტიური ნაბიჯი გადადგა პატიმართა განათლების უზრუნველსაყოფად (საკანონმდებლო ცვლილებები, რომლებიც შეესაბამება საერთაშორისო სტანდარტებს), კვლავ არსებობს გარკვეული გამოწვევები: სასწავლო გეგმების ნაკლებობა, ინფორმაციის სიმწირე ბაკალავრიატის/მაგისტრატურის სტუდენტი პატიმრების თაობაზე, პატიმართა ჩართულობის დაბალი მაჩვენებელი. თუ პატიმრები არ არიან დაკავებულნი რაიმე საქმიანობით, დიდია იმის ალბათობა, რომ ისინი გახდნენ ასოციალურები. აღსანიშნავია, რომ სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში მყოფი პირები არიან პირები, რომლებმაც ჩაიდინეს დანაშაული, სწორედ, მძიმე სოციალური პირობების გამო. ზოგიერთ მათგანს არ გააჩნია სათანადო განათლება, უნარ-ჩვევები და ცოდნა, რაც გამოადგება ციხიდან გათავისუფლების შემდეგ. შესაბამისად:

1. სახელმწიფომ ყველაფერი უნდა გააკეთოს, რათა წაახალისოს პატიმრები უმაღლესი განათლების მიღებაზე, მათთვის მრავალფეროვანი პროგრამების შეთავაზებისა და შესაბამის ლიტერატურაზე წვდომის მინიჭების გზით. მაგალითისთვის, ქვეყნები, როგორებიცაა ალჟირი, გვატემალა, პოლონეთი, პერუ, ტუნისი, დომინიკის რესპუბლიკა, იყენებენ პირობით მსჯავრს, გირაოს ან პატიმრობის ვადის შემცირებას საგანმანათლებლო აქტივობებში ჩართული მსჯავრდებულებისთვის (UN 2009, 24-25).

2. მისასალმებელია სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში მყოფი პატიმრებისთვის უმაღლესი განათლების უფლების მინიჭება, თუმცა, უკეთესი იქნება თუ ასეთი უფლება არა მხოლოდ კონკრეტული ტიპის დაწესებულებებში განთავსებულ პირებს მიეცემა, არამედ, უმჯობესია თუ იარსებებს რამდენიმე სასჯელაღსრულების დაწესებულება, რომელიც აღჭურვილი იქნება საგანმანათლებლო საჭიროებებით და მათით სარგებლობა ყველა დაინტერესებული პატიმრისთვის იქნება შესაძლებელი, მათი ქცევისა და სხვა გარემოებების გათვალისწინებით, მიუხედავად დანაშაულის სიმძიმისა და სასჯელის ხანგრძლივობისა. ამისათვის საჭიროა შეიქმნას სპეციალური განყოფილება, რომელიც დაადგენს პატიმართა უმაღლესი განათლების მიღების სურვილს, რის შემდეგაც ისინი გადაყვანილ იქნებიან შესაბამის სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში, რომელიც სათანადოდ იქნება აღჭურვილი და სადაც შესაძლებელი იქნება ერთიანი ეროვნული გამოცდებისთვის მომზადება, აგრეთვე, უმაღლესი განათლების მიღება.

3. გარდა აღნიშნულისა, COVID-19-ის პანდემიის შედეგად დაინერგა ახალი შესაძლებლობები, კერძოდ, საგანმანათლებლო დაწესებულებები მთელი მსოფლიოს მასტაბით, მათ შორის, საქართველოშიც, გადავიდნენ დისტანციურ სწავლებაზე. შესაბამისად, მრავალთვიანმა გამოცდილებამ დახვეწა

სასწავლო გეგმები და შესაძლებელი გახდა განათლების ხელმისაწვდომობა ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეშიც კი, რამაც ახალი შესაძლებლობები შეუქმნა თავად პატიმრებს. კერძოდ, შესაძლებელია საჭირო პროგრამული უზრუნველყოფისა და აღჭურვილობის შექმნა, ლექციების ჩანერა და შემდეგ ჩანაწერების გაგზავნა სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში ან ონლაინ ლექციების ჩატარება შესაბამისი პირების თანდასწრებით, რათა უზრუნველყოფილი იქნას უსაფრთხოების ზომები. აღნიშნული ტექნოლოგიური წინსვლის გამოყენება ციხეებში უზრუნველყოფს პატიმრების ფიზიკურ ხელმისაწვდომობას უმაღლეს განათლებაზე მინიმალური ფინანსური დანახარჯების პირობებში.

4. სახელმწიფომ სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში განათლებაზე ხარჯების განაწილებისას უნდა გაითვალისწინოს საჯარო ინტერესიც, რაც, საბოლოო ჯამში, ეკონომიკური სარგებლის მომტანი იქნება. გასათვალისწინებელია პატიმრების ნახალისების მნიშვნელობა ნაყოფიერად გამოიყენონ თავიანთი დრო ციხეში, განსაკუთრებით ახალგაზრდა პატიმრების შემთხვევაში, რომელთა ოდენობა საკმაოდ მაღალია და განათლების კომპონენტი მათთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რამდენადაც ცხოვრების საუკეთესო წლების ციხეში გატარება მოგვიანებით შესაძლოა განმეორებითი დანაშაულის ჩადენის საფუძველი გახდეს. გარდა ამისა, ქვეყნებში, რომლებშიც საგანმანათლებლო აქტივობებში ჩართული პატიმრების რაოდენობა მცირეა, არასამთავრობო ორგანიზაციების, საჯარო სექტორის, სამოქალაქო საზოგადოების და პენიტენციური სტრუქტურების აქტიური ჩართულობა ბევრად უფრო პროდუქტიულია პრაქტიკის გაუმჯობესების კუთხით (para. 65) (UN 2009, 24-25).

დასკვნა

სტატიის მიზანს წარმოადგენდა პატიმრებისთვის უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობის მნიშვნელობის გამოკვეთა, გამომდინარე იქიდან, რომ ისინი წარმოადგენენ ერთ-ერთ ყველაზე მარგინალიზებულ ჯგუფს, რომელიც საჭიროებს სახელმწიფოსა და საზოგადოების ყურადღებას, რათა თავიდან იქნას აცილებული სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში დაბრუნება. პენიტენციურ დაწესებულებაში ყოფნისას პირის სხვადასხვა საგანმანათლებლო პროგრამაში მონაწილეობის მიღებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს დაწესებულების დატოვების შემდგომ მისი რესოციალიზაციისა და საზოგადოებაში რეინტეგრაციისთვის.

პრაქტიკის ანალიზმა ცხადყო, რომ მიუხედავად საქართველოს მხრიდან განხორციელებული მისასალმებელი ცვლილებებისა, სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობა კვლავ გამონკვევად რჩება. უპირველეს ყოვლისა, კანონი ბაკალავრიატის და მაგისტრატურის საფეხურზე განათლების მიღების უფლებას ანიჭებს მხოლოდ გათავისუფლებისთვის მომზადების, დაბალი რისკის ან არასრულწლოვანთა სარეაბილიტაციო დაწესებულებაში მოთავსებულ პირებს. გარდა ამისა, აღნიშნული დაწესებულებებიდან მხოლოდ რამდენიმე სტუდენტი სწავლობს, თუმცა, სწავლების ფორმა და საშუალებები უცნობია. დადებითად უნდა შეფასდეს ეროვნული საკანონმდებლო ბაზა, ასევე, განხორციელებული ცვლილებების დინამიკა. მიუხედავად ამისა, არის გამოწვევები: არ არის დადასტურებული ინფორმაცია დისტანციური სწავლების ინსტრუმენტის არსებობის თაობაზე, მიუხედავად იმისა, რომ კანონი ამ მიზნით შესაბამის დაწესებულებებს ავალდებულებს შექმნან სპეციალური პლატფორმა. მთავრობა არ უზრუნველყოფს სამაგისტრო პროგრამების ხელმისაწვდომობას, რამდენადაც ჯერ კიდევ არ არის განსაზღვრული რა კურსებს სთავაზობს პატიმრებს; ხოლო, რაც შეეხება საბაკალავრო პროგრამას, ის ვერ უზრუნველყოფს უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობის გარანტიას, რადგან, პირველ რიგში, განასხვავებს პატიმრებს იმ დაწესებულებების მიხედვით, სადაც ისინი არიან მოთავსებულნი და მეორეც, განათლებაზე ფიზიკური წვდომის კრიტერიუმები ელექტრონული სწავლების კუთხით არ არის დანერგილი.

შემდეგი ძირითადი საკითხი, რომელიც სხვადასხვა წყაროს ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, დაკავშირებულია უმაღლესი განათლების მქონე პატიმართა რაოდენობასთან, რომელიც დაბალი განათლების საფეხურის მქონე პატიმრებთან შედარებით, მცირეა. ერთ-ერთი საკითხი, რომელმაც იჩინა თავი, არის ის, რომ ახალგაზრდა პატიმართა (18-35 წლამდე) რიცხვი, რომელთაც შესაძლოა სურდეთ უმაღლესი განათლების მიღება, უტოლდება ყველა პატიმართა საერთო რაოდენობის ნახევარს. გარდა ამისა, არსებულმა სტატისტიკურმა მონაცემებმა აჩვენა, რომ პატიმართა უმრავლესობა დაწესებულებაში მოხვედრამდე უმუშევარი იყო, რაც კიდევ უფრო მეტად გამოკვეთს უმაღლესი განათლების სათანადო რეალიზების მნიშვნელობას. კერძოდ, საქართველო პატიმრებისთვის იძლევა უმაღლესი განათლების უფლების გარანტიას, თუმცა, არ აღასრულებს მას, რამდენადაც იგი ხელმისაწვდომია

მხოლოდ რამდენიმე ტიპის პენიტენციურ დაწესებულებაში მყოფი პატიმრებისთვის, რაც მიანიშნებს, რომ დანარჩენთათვის უმაღლესი განათლება საერთოდ არ არის ხელმისაწვდომი; გარდა ამისა, კვლევამ აჩვენა, რომ მონაცემები, რომელიც სახელმწიფოსგან სასჯელალსრულების დაწესებულებებისთვის განათლების უზრუნველსაყოფადაა გამოყოფილი, რაც ამ თანხების სიმცირეს ან სიჭარბეს შეაფასებდა, საჭაროდ არ არის ხელმისაწვდომი. ამასთან, წარმოდგენილი სტატისტიკა მიანიშნებს, რომ ქვეყნის მხრიდან კანონმდებლობის გასაუმჯობესებლად განუული ძალისხმევა არც თუ ისე ეფექტურია, რადგანაც უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებში ჩართულ პატიმართა რაოდენობა დაბალია.

ეს არის პირველი კვლევა, რომელიც პატიმართა უმაღლესი განათლების უფლებაზე საქართველოს საკანონმდებლო ბაზის საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობას აფასებს; ამასთან ერთად, წინამდებარე კვლევა პირველია, რომელიც ცდილობდა გაერკვია კანონის აღსრულების პრაქტიკული ასპექტები. ასევე, სტატია ცდილობს წარმოაჩინოს პატიმრები, როგორც ადამიანთა ჯგუფი, რომელთაც სასჯელალსრულების დაწესებულებაში ყოფნის პერიოდში უმაღლესი განათლების მიღების ლეგიტიმური უფლება გააჩნიათ. აღნიშნულზე სრული პასუხისმგებლობა კი სახელმწიფოს ეკისრება და სწორედ, მის ვალდებულებას წარმოადგენს ამ მოწყვლად ჯგუფზე ზრუნვა, რათა, საბოლოო ჯამში, უზრუნველყოფილი იქნას როგორც ცალკეული ინდივიდების, ასევე, საზოგადოებისა და მთელი სახელმწიფოს კეთილდღეობა. ნაშრომი წარმოაჩენს პატიმართა უმაღლესი განათლების შესახებ კანონმდებლობას და ამ კუთხით დასახულ პოლიტიკაში არსებულ ხარვეზებს, ასევე, გამოკვეთს აღსრულებასთან დაკავშირებულ პრობლემებს და შეიმუშავებს რამდენიმე რეკომენდაციას, რომლებიც შესაძლოა არსებული პრაქტიკის გაუმჯობესების მიზნით გამოყენებულ იქნას ახალი სამოქმედო გეგმის შემუშავებისას.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Akbar, Syed Ali. 1952. "THE RIGHT TO EDUCATION." *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 13, No. 3/4 (July-September & October-December, 1952), 89–94.
- "Association Agenda between the European Union and Georgia." 2017–2020.
- Case, Patricia, and David Fasensfest. 2004. "Expectations for Opportunities Following Prison Education: A Discussion of Race and Gender." *Journal of Correctional Education (1974-)*, Vol. 55, No. 1 (March 2004), 24–39.
- Council of Europe. 2020. Chart of signatures and ratifications of Treaty 009. Status as of November 17, 2020.
- . 2006. "European Prison Rules." Council of Europe Publishing, June 2006.
- . 1996. European Social Charter (Revised). European Treaty Series – No. 163. Strasbourg, 3.V.1996.
- . 1952. Protocol 1 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. March 20, 1952.
- Council of Europe Committee of Ministers. 1989. "Recommendation No. R (89) 12 of the Committee of Ministers to Member States on Education in Prison." Adopted by the Committee of Ministers on 13 October 1989 at the 429th meeting of the Ministers' Deputies.
- Dewey, John. 2001. "Democracy and Education." *A Penn State Electronic Classics Series Publication*, 2001.
- Eurasia Foundation, CSI, and USAID. 2005. "Main Directions and Action Plan for Implementing the Bologna Process in Georgia Until 2010." Tbilisi, 2005.
- EHEA. 2020a. "How does the Bologna Process Work?" Accessed July 11, 2020.
- . 2020b. "Ministerial Declarations and Communiqués." Accessed July 13, 2020.
- General Report of National Statistics Office of Georgia on Criminal Statistics. 2020. "*Siskhlis samartlis statistikis ertiani angarishi, saangarisho periodi–2020 tslis ivlisi.*" [*Criminal Statistics – Reporting Period July 2020*]. July, 2020.
- . 2019. "*Siskhlis samartlis statistikis ertiani angarishi, saangarisho periodi–2019 tslis noemberi.*" [*Criminal Statistics – Reporting Period December 2019*]. December, 2019.
- Government of Georgia. 2015. *Sakartvelos Mtavrobis Gankarguleba N59. [Order of the Government of Georgia N59]*. January 26, 2015.

- Hetland, Hilde, Ole-Johan Eikeland, Terje Manger, Age Diseth, and Arve Asbjornsen. 2007. "Educational Background in a Prison Population." *Journal of Correctional Education (1974-)*, Vol. 58, No. 2, International Perspectives in Correctional Education (June 2007), 145–156.
- Jenks, Wilfred C. 1946. "The Five Economic and Social Rights." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 243, Essential Human Rights (Jan., 1946), 40–46.
- Lee, Sharon E. 2013. "Education as a Human Right in the 21st Century." *Democracy & Education*, vol. 21, no 1.
- Minister of Corrections and Probation of Georgia. 2018. *Msjavrdebulis mier Akademiuri Umaghlesi Ganatlebis Pirvel Safexurze (Bakalavriati) Ganatlebis Mighebis Tsesisa da Pirobebis da Shesabamis Specialobata Chamonatvalis Gansazghvris Shesaxeb. [On the Definition of the Rules and Conditions of Receiving Education at the First Level of Academic Higher Education (Bachelor) by the Convict and the List of Relevant Specialties]*. Order of the Minister of Georgia, March 23, 2018.
- Nally, J. M., Lockwood, S., Ho, T., & Knutson, K. 2014. "Post-release recidivism and employment among different types of released offenders: A 5-year follow-up study in the United States." *International Journal of Criminal Justice Sciences*, 9, 16–34. Accessed January 17, 2020.
- OHCHR. n.d. "General Comment No. 13: The right to education (Article 13 of the Covenant) (1999b)." Adopted by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights at the Twenty-first Session, E/C.12/1999/10, December 8, 1999.
- . n.d. "General Comment No. 3: The nature of States parties' obligations (Art. 2, para. 1, of the Covenant) (1990)." Adopted by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights at the Fifth Session, December 8, 1990.
- Parliament of Georgia. 2019. Law of Georgia: Imprisonment Code. March 09, 2010. Consolidated publication November 29, 2019.
- . 2014. *Sakartvelos Parlamentis Dadgenileba: "Sakartvelos Adamianis Uflebata Dacvis Erovnuli Strategiis (2014–2020 Tslabistvis)" Damtkicebis Shesakheb. [Resolution of the Parliament of Georgia: On Approval of the National Strategy for the Protection of Human Rights of Georgia (2014– 2020)]*. April 30, 2014.
- Roth, Beate Buanes, Arve Asbjornsen, and Terje Manger. 2016. "The relationship between prisoners' academic self-efficacy and participation in education, previous convictions, sentence length, and portion of sentence served." *Journal of Prison Education and Reentry*, Vol. 3 No. 2, December 2016: 106–121.
- Rotman, Edgardo. 1986. "Do Criminal Offenders Have a Constitutional Right to Rehabilitation?" *The Journal of Criminal Law and Criminology (1973-)*, Vol. 77, No. 4 (Winter, 1986), 1023–1068.
- Stoller Aaron, and Eli Kramer. 2018. "Introduction: Toward a Philosophy of Higher Education." *Contemporary Philosophical Proposals for the University* (pp.1-23), February 13, 2018.
- Tabatadze Natia, and Anton Qelbaqiani. 2019. *Msjavrdebulta Reabilitatsia-resotsializatsiis Protsesi Penitentsiur Sistemashi: Sakhelmtsipo Politikis Dokumentebis Analizi/Kvleva. [Rehabilitation-Resocialization of Convicts in the Penitentiary System: Analysis / Research of State Policy Documents]*. Rehabilitation Initiative for Vulnerable Groups, 2019.
- UN General Assembly. 2009. PROMOTION AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS, CIVIL, POLITICAL, ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, INCLUDING THE RIGHT TO DEVELOPMENT: The right to education of persons in detention. Report of the Special Rapporteur on the right to education, Vernor Muñoz, A/HRC/11/8, April 2, 2009.
- . 1966a. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 16 December 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 993.
- . 1966b. International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 999.
- United Nations Human Rights Office of the High Commission. 2020. Human Rights Treaty Bodies–General Comments. OHCHR 1996–2020.
- Vacca, James. S. 2004. "Educated Prisoners Are Less Likely to Return to Prison." *Journal of Correctional Education (1974-)*, Vol. 55, No. 4 (December 2004), 297–305.